

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 4 СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ 9, НОМЕР 4

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

VOLUME 9, ISSUE 4

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№4 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2026-4>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабинова Умида Фархадовна
доктор социологических наук
(Doctor of sociology, DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмуратов Мансур Бобомуратович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдуғани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвоҳид Хабибуллоевич
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решаёт задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счёт внедрения достижений научных исследований учёных и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариева Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухраҳон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)
Рахимбаева Дилбархон Абдулхамитовна
кандидат философских наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МАҚОЛАДА КЕЛТИРИЛГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ТЎҒРИЛИГИ УЧУН МУАЛЛИФ МАСЪУЛДИР | АВТОР НЕСЕТ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ДОСТОВЕРНОСТЬ ФАКТОВ ИЗЛОЖЕННЫХ В СТАТЬЕ

1. KIRISH SO‘ZI	6
2. Bekturodov Mansur O‘ZBEKISTONDA IJTIMOY O‘ZGARISHLARNI ANGLASH VA BOSHQARISHDA SOTSIOLOGIYANING O‘RNI.....	8
3. Рахимова Нигина УДИВИТЕЛЬНАЯ ЖЕНЩИНА, САМЫЙ ЛУЧШИЙ ЧЕЛОВЕК, НАСТОЯЩИЙ УЧИТЕЛЬ.....	12
4. Matibaev Toshpo‘lat KORRUPSIYAGA QARSHI KURASHISHDA DEPUTATLIK NAZORATI VA JAMOATCHILIK ISHTIROKINING IJTIMOY MEKANIZMLARI.....	18
5. Латипова Нодира ЗНАНИЕ НЕ УБЫВАЕТ, КОГДА ИМ ДЕЛЯТСЯ: ПРОФЕССОР МАЙЯ ХАБИБОВНА ГАНИЕВА – НАСТАВНИК НАУЧНЫХ ПОКОЛЕНИЙ.....	27
6. Seitov Azamat TRIBAL STRUCTURES AND SOCIAL TRANSFORMATION IN CENTRAL ASIA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKH, KARAKALPAK, KYRGYZ, TAJIK AND UZBEK CONTEXTS.....	38
7. Якубов Ильдар РЕГИОНАЛЬНАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ.....	46
8. Parmanov Farxod ETNOMADANIY MIGRATSION JARAYONLARNING SOTSIMADANIY XUSUSIYATLARI.....	55
9. Seitova Zuhra JÁMIYETLIK TURMISTÍN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWINÍN AQIBETLERI.....	64
10. Abduxalilov Abdullo NOGIRONLIGI BOR SHAXSLARNI TURMUSH SIFATINI BAHOLASHNING IJTIMOY- PSIXOLIGIK JIHATLARI.....	70
11. Kulbekova Nasiba INSON SALOHİYATI VA BARQAROR TARAQQIYOT UYG‘UNLIGI.....	79
12. Хасанова Мавлюда ЧУСТВИТЕЛЬНОСТЬ ДУХОВНОСТИ В ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЯХ НА ПРИМЕРЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ.....	86
13. Kamalova Khatira JOQARI OQIW ORINLARINDA MAYIPLIGI BOLGAN STUDENTLERDIN INKLYUZIV TALIM ALIWININ SHOLKEMLESTIRIWSHILIK-PEDAGOGIKALIQ SHARAYATLARI....	92

14. Reshetnikov Ivan FAMILY AND THE TRANSMISSION OF TRADITIONS IN THE FESTIVE CULTURE OF UZBEKISTAN.....	101
15. Nurullayeva Umida AHOLINING IJTIMOIIY KAYFIYATINI BAHOLASHDA MIQDORIIY VA SIFATIIY KO'RSATKICHLAR INTEGRATSIYALASHUVINING METODOLOGIK TAHLILI.....	110
16. Navro'zov Oybek TA'LIM, TARBIYA VA MADANIYAT: TARIX VA ZAMONAVIYLIK.....	119
17. Ermatova Gulsanam IJTIMOIIY ISHDA PROFILAKTIKA VA REABILITATSIYA FAOLIYATINING ILMIY ASOSLARI.....	126
18. Abdugaffarova Ozoda UYUSHMAGAN YOSHLARNI IJTIMOIIY FAOLLASHTIRISH MEXANIZMLARI: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLAR VA XORIJIY TAJRIBA.....	135
19. Buronova Sitora «INSON» IJTIMOIIY XIZMATLAR MARKAZLARIDA PROAKTIV IJTIMOIIY ISHNI TASHKIL ETISHNING INSTITUTSIONAL VA IJTIMOIIY MEXANIZMLARI.....	144
20. Umarova Nargiza YANGI O'ZBEKISTONDA DAVLAT YOSHLAR SIYOSATINING YOSHLAR QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI INSTITUTSIONAL ROLI.....	156
21. Saribaeva N. ZAMONAVIY JAMIYATDA JAMOATCHILIK FIKRI BILAN ISHLASH: DAVLAT VA NODAVLAT TASHKILOTLARI HAMKORLIGI.....	162
22. Mamadaliyeva Nargiza O'ZGARUVCHAN SOTSIOMADANIY MUHITDA SHAXSNING QADRIYAT YO'NALISHLARI VA RUHIY SALOMATLIGI: SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	169
23. Niyazova Olga STUDENTLERDIN DENE TARBIYASI HAM SPORT TARAWINDAGI BILIMLENDIRIW PROCESSIN SHOLKEMLESTIRIWDI JETILISTIRIW: SOCIOLOGIYALIQ BASQARIW MODELI.....	175
24. Сеитов Тимур ИНИЦИАТИВНОЕ БЮДЖЕТИРОВАНИЕ КАК ИНДИКАТОР АРТИКУЛИРОВАННЫХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ЗАПРОСОВ.....	190
25. Kulbekova Nasiba YANGI O'ZBEKISTONDA INSON SALOHIIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY VA INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI.....	199
26. Buronova Sitora «PROAKTIV IJTIMOIIY ISH» TUSHUNCHASIGA NAZARIY YONDASHUV.....	207
27. Qudratov Shohrux SOTSIOLOGIK ILMIY MAKTABLARNING NOGIRONLAR IJTIMOIIY TA'MINOT TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	218

ИЖТИМОЙИЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Seitova Zuhra,

soc.i.d., Ajiniyaz atındağı NMPI prof.,
Nókis q., Qaraqalpaqstan Respublikası

JÁMIYETLIK TURMISTIN TÚRLI TARMAQLARINDA GENDERLIK TEŇLIK MÁSELELERI SHESHILMEWININ AQIBETLERI

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.00000000>

ANNOTACIYA

Ushı tekste jámiyetlik turmıstın túrli tarawlarında genderlik teŇlik máselesiniń sheşilmewiniń aqibetleri hám unıń socialıq, ekonomikalıq ham siyasıy turmısqa tásiiri analiz etiledi. Birleskem Milletler Shólkemi (BMSH) hám xalıqaralıq shólkemlerdiń maǵlıwmatlarına tiykarlanıp, hayal-qızlardıń huqıqların sheklew, miynet bazarındaǵı teńsizlik, haqı tólenbeytuǵın úy jumısları, avtomatlastırw hám pandemiyadan keyingi qıyınshılıqlar haqqında sóz etiledi. Sonday-aq, genderlik teńlikti támiyinlew global ekonomikanı rawajlandırıwda hám shaxstın sociallasıwında áhmiyetli faktor ekenligi teoriyalıq hám ámeliy kózqarastan tiykarlangan.

Tiykargı sózler: genderlik teńlik, hayal-qızlar huqıqları, genderlik teńsizlik, ekonomikalıq tásir, sociallasıw hám shaxs, BMSH Turawlı rawajlanıw maqsetleri, haqı tólenbeytuǵın miynet, miynet bazarı hám avtomatlastırw.

Seitova Zuhra

Sotsiologiya fanlari doktori, professor
Ajiniyoz nomidagi NDPI,
Nukus shahri, Qoraqalpog‘iston Respublikasi

GENDER TENGSIZLIGI MUAMMOSI VA UNING JAMIYATNING TURLI SOHALARI RIVOJIGA OQIBATLARI

ANNOTATSIYA

Maqolada gender tengligi muammolarining hal etilmaganligi oqibatlari hamda ularning jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalariga destruktiv ta'siri tahlil qilinadi. BMT va xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari asosida gender nomutanosibligining asosiy ko'rinishlari: ayollar huquqlarining cheklanishi, mehnat bozoridagi kamsitishlar, haq to'lanmaydigan uy mehnatiga tushadigan yuqori yuklama, ish o'rinlarini avtomatlashtirish bilan bog'liq xavflar hamda pandemiyadan keyingi davrda ijtimoiy muammolarning keskinlashuvi yoritib beriladi. Gender tengligini ta'minlash jahon iqtisodiyoti o'sishining va shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining fundamental omili ekanligi nazariy va empirik jihatdan asoslanadi.

Kalit so'zlar: gender tengligi, ayollar huquqlari, gender nomutanosibligi, yalpi ichki mahsulot (YaIM), shaxsning ijtimoiylashuvi, Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM), haq to'lanmaydigan uy mehnati, mehnat bozoridagi kamsitish.

Сеитова Зухра,
Доктор социологических наук, профессор
НГПИ имени Ажинияза,
г.Нукус, Республика Каракалпакстан

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОГО НЕРАВЕНСТВА И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ РАЗЛИЧНЫХ СФЕР ОБЩЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются последствия нерешенности проблем гендерного равенства и их деструктивное влияние на социальную, экономическую и политическую сферы общества. На основе данных ООН и международных организаций раскрываются ключевые проявления гендерного дисбаланса: ущемление прав женщин, дискриминация на рынке труда, высокая нагрузка неоплачиваемым домашним трудом, риски при автоматизации рабочих мест и обострение социальных проблем в постпандемийный период. Теоретически и эмпирически обосновывается, что обеспечение гендерного равенства выступает фундаментальным фактором роста мировой экономики и успешной социализации личности.

Ключевые слова: гендерное равенство, права женщин, гендерный дисбаланс, Валовой внутренний продукт (ВВП), социализация личности, Цели устойчивого развития (ЦУР), неоплачиваемый домашний труд, дискриминация на рынке труда.

Seitova Zukhra,
Doctor of Sociological Sciences, Professor
Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz,
Nukus, Republic of Karakalpakstan

THE PROBLEM OF GENDER INEQUALITY AND ITS CONSEQUENCES FOR THE DEVELOPMENT OF VARIOUS SPHERES OF SOCIETY

ABSTRACT

The article analyzes the consequences of unresolved gender equality issues and their destructive impact on the social, economic, and political spheres of society. Based on data from the United Nations and international organizations, the key manifestations of gender imbalance are examined, including the violation of women's rights, discrimination in the labor market, the disproportionate burden of unpaid domestic work, risks associated with the automation of jobs, and the aggravation of social problems in the post-pandemic period. The article provides theoretical and empirical justification for the argument that ensuring gender equality is a fundamental factor in global economic growth and the successful socialization of individuals.

Keywords: gender equality, women's rights, gender imbalance, Gross Domestic Product (GDP), socialization of the individual, Sustainable Development Goals (SDGs), unpaid domestic work, discrimination in the labor market.

KIRISIW

Genderlik teńlik hayal-qızlar ushın insan huqıqları saqlanıwı ushın tiykar funkciyasın atqaradı. Genderlik teńliktiń universal abzallıqları rásmiy túrde belgilengen, hám bir qatar xalıq aralıq strukturalar onıń insan huqıqları saqlanıwı hám turaqlı rawajlanıw maqsetleri ushın fundamentallıq áhmiyetke iye ekenligin tastıyıqladı.

Genderlik teńlik principin alǵa súriw boyınsha globallıq konsensustı hayal-qızlardıń huqıqların qorgaw, teń huqıqlılıq hám ádalatlılıq principi támiyinleniwı máselelerin sheshiw ushın áhmiyetli qádem sıpatında atap kórsetip múmkin. Teńsizlik, pútin bir mashqalalar kompleksin, sonıń menen bir qatarda, hayal-qızlardıń genderlie rolleri máseleleri menen baylanıslı mashqalalardı da sheshimsiz qaldırmaqta ^[1].

Genderlik teńlik máselesine itibar hayal-qızlardıń mashqalalarına áhmiyet beriliwine úles qostı. Bunday teńlikke umtılıwdıń ózi birgelki emes, ózgermeli hám qaytımlı xarakterge iye. Birlesken Milletler Shólkemi, ámelge asırılıp atırǵan kúsh-háreketlerge qaramay, hámme jerde hayal-qızlar kámbaǵallıq, ashlıq, hár túrli kesellikler sıyaqlı qıyınshılıqlarǵa kóp dus kelip atırǵanın, basshı lawazımlardı iyelewde teń huqıqqa iye emesligi, hátte nızam boyınsha huqıqları sheklenip, siyasiy máselelerde de teńsizlikke, sonday-aq, erkeklerge qaraǵanda kóbirek zorlıq qáwpine ushırawın atap kórsetedi ^[2].

ТИЙКАРГИ БОЛИМ

Búgingi kúnde jámiyette genderlik teńsizlik benen baylanıslı bir qatar mashqalalar orın alǵan. Atap aytqanda, BMSH maǵlıwmatları boyınsha «pútkil dúnya júzinde 750 millionǵa jaqın hayal-qızlar 18 jasına tolmaстан burın turmıs qurǵan. 200 millionǵa jaqın hayal-qızlardıń jınıs organın mayıp qılatuǵın (organdı yarımlay yamasa tolıq alıp taslaw, sonday-aq, jınıs organlarına medicinalıq zárúrliksiz zıyan tiygiziw) operaciýalar islengen. Hayal-qızlardıń jınıs organların mayıp qılatuǵın operaciýalar islew ámeliyatı keń tarqalǵan 30 mámlekette 2017-jılı kem degende 15 ten baslap 19 jasqa shekem tolǵan hár 3 qızdan birewine usınday operaciýalar islengen (2000-jılı derlik hár 2 qızdan birewine islengen edi)» ^[3]. Hayal-qızlardıń huqıqların sheklew materiallıq máseleler sheshimi, sonday-aq, zorlıqqa ushıraw jaǵdaylarında anıq kórinedi. Máselen, «18 mámlekette erkekler hayalına rásmiy túrde jumıs islewge ruxsat bermewi múmkin, 39 mámlekette ul balalar hám qızlar miyrasxorlıq máselesinde teń huqıqqa iye emes, 49 mámlekette shańaraqtaǵı zorlıqtı qadaǵan etetuǵın nızam shıǵarıлмаған. 15 ten 49 jasqa shekemgi hayal-qızlardı qosa esaplaǵanda hár bir 5 hayaldan birewi 12 ay dawamında jınısıy sherigi tárepinen fizikalıq hám/yamasa zorlıqqa ushıraǵanı haqqında xabar bergен» ^[4].

Siyasiy tarawlarda hayal-qızlardıń qatnasıw sheńberi kem-kemnen keńeyip baratırǵanın atap ótiwimizge boladı, degen menen dúnya júzlik parlamenttegi orınlar ishindegi olardıń úlesi tek 23,7 payızdı quraydı. Bul kórsetkish hayal-qızlardıń huqıqı sheklengenin anıq kórsetedi. Sonday-aq, dúnyadaǵı 46 mámlekette parlament palatalarınıń keminde birewindegi hayallardıń úlesi 30 payızǵa jetti ^[5]. Dúnya júzindegi 15 ten 49 jasqa shekemgi hám turmıs qurǵan hayal-qızlardan yarımınan sál kóbiregi (52 payız) óz qálewı menen jınısıy baylanıs qılıwı, kontraceptivler qollanıwı hám medicinalıq xızmetlerden paydalanıwı múmkin ^[6].

BMSH niń Turaqlı rawajlanıw maqsetleri sheńberindegi 5-maqsette 2030-jılǵa kelip hayal-qızlar huqıqların keńeytiw hám genderlik teńlikke jetisiw boyınsha qoyılǵan ambiciozlıq máselelerge itibar qaratqan halda, genderlik teńlik mashqalası kórsetiledi. Málim bir dárejede alǵa ilgerilewge erisilgen bolsa da, elege shekem sezilerli genderlik ayırmashılıq saqlanǵan, sonday-aq, ekspertler COVID-19 pandemiyasınıń genderlik teńlikke regressivlik tásir etkenin atap kórsetedi. Sonıń menen birge, genderlik teńsizlik máselesi sheshimi dúnya júzi boyınsha Jalpı ishki ónim kólemi ósiwin támiyinleydi. Genderlik teńsizlik – bul tek tek morallıq hám sociallıq mashqala bolıp qoymastan, al awır ekonomikalıq mashqala bolıp tabıladı. Hayal-qızlar teńligine erisiw dúnya júzlik ekonomika ósiwin 12 trillion dollarǵa shekem jetkeriwi múmkin.

2015-jılǵa dúnya júzlik Jalpı ishki ónim kóleminde hayal-qızlar úlesine tek 37 payız tuwrı kelgen, al dúnyadaǵı miynetke jaramlı ulıwma adamlar úlesi bolsa 50 payızdı quraydı. Prognozlar kórsetiwinshe, rawajlanǵan hám rawajlanıp atırǵan eller de jaǵday ózgeriwi menen sezilerli dárejede alǵa ilgerilewge erisiwi múmkin, bul alǵa ilgerilew dúnya júzlik Jalpı ishki ónim kólemi ósiwiniń kem degende 8 payızında biliniwi yamasa hátte 12 payızǵa shekem ósiw baqlanıwı múmkin. Hár túrli tarawlarda tolıq bántlik penen islenetuǵın jumıslarda hayallardıń erkekler menen teńdey islewı qosımsha 28 trillion AQSH dolları muǵdarında payda keltiredi dewge boladı ^[7].

Genderlik teńlik máselelerin sheshiw boyınsha alǵa ilgerilew áste-aqırın júz bermekte, al COVID-19 pandemiyası nátiyjesinde kóp tárepten genderlik teńlik ideýalarına ámel qılıwdan uzaqlasıw faktorları anıqlandı. Túrli miynet tarawları boyınsha anıqlanǵan 15 ke jaqın tiykargı genderlik teńlik kórsetkishleri boyınsha, erkekler hám hayallardıń joqarı nátiyjeli hám rásmiy lawazımlar, joqarı aylıqlı jumıslar, jámiyettegi, túrli xojalıq tarawlarındaǵı basshı jumıslarda, máselen, buxgalteriya hám finans penen baylanıslı, xuqıq qorǵaw hám siyasatta sheshiwshi dawısqa iye bolıw, fizikalıq qawipsizlik hám avtonomiya sıyaqlı ekonomikalıq múmkinshilikler menen

támiiyinleytuǵın lawazımlardı iyelewdе teńsizlik saqlanbaqt ^[8].

Jámiiyetтеgi genderlik teńlik penen jumıstaǵı genderlik teńlik arasındaǵı óz-ara baylanıstı atap kórsetiwi kerek. Kópshilik mámleketlerde jumıs penen baylanıslı genderlik teńlikke qaraǵanda jámiiyetтеgi teńliktiń absolyutlik bahaları ádete joqarı bolıp kelse de, sociallıq kórsetkishler boyınsha teńliktiń joqarı dárejesine, bántlik hám miynet bazarlarındaǵı genderlik teńliktiń pás dárejesine iye mámleketler derlik joq dese boladı. Bul eki mashqalanıń da sheshimin tabıw zárúrligin ańlatadı. Genderlik pariqlar barlıq tarawlardan orın alǵan desek qátelespeymiz. Biraq, analar ólimi dárejesi páseyip, kópshilik mámleketlerde sawatlılıq hám orta bilim dárejesi artıp baratırǵanın da aytıp ótpesek bolmaydı.

Keyingi jigirma jıl ishinde ekonomikası rawajlanǵan ellerдеgi hayal-qızlar jumısshılar, tutınıwshılar hám investiciyashılar (amanat aqsha qoyıwshılar) sıpatında úlken tabıslarǵa erisken bolsa da, olar ósip baratırǵan ǵárezetler hám isenimsizlikke dus kelmekte. Al Ekonomikalıq birge islesiw hám rawajlanıw shólkemi quramındaǵı, ekonomikası rawajlanǵan mámleketlerdegi hayallar keyingi jigirma jıl ishinde tutınıwshılar hám investiciyashılar (amanat aqsha qoyıwshılar) sıpatında ádewir alǵa ilgerilew hám sezilerli tabıslarǵa erisken bolsa da bul alǵa ilgerilew kóbinen-kóp hayallarǵa tikkeley hám kúshli tásir kórsetetuǵın jańa formadaǵı qorǵawsızlıq hám ósip baratırǵan shıǵınlar fonında onsha bilinbeydi.

Hayal-qızlar jaǵdayı ulıwma jaqsılanıp barmaqta, degen menen genderlik ayırmashılıq ta saqlanbaqta. Evropa Awqamında hayal-qızlar jaǵdayı joqarılıǵı dárejesi erkeklerge salıstırǵanda 62% ekenligi ańqlanǵan ^[9].

Hayal-qızlar jumıs ornındaǵı teńsizlikler menen bir qatarda shańaraqta da teńsizlikke dus keledi. Pútkil dúnya júzinde hayallar haqı tólenbeytuǵın úy jumısın erkeklerge qaraǵanda úsh ese kóp isleydi. Mısal retinde keltiretuǵın bolsaq, Qıtayda millionlap hayal-qızlar erkekler menen teń jumıs isleydi, úy jumıslarınıń tiykarǵı bólegi olardıń úlesine tuwrı keledi. Olar kúnine orta esap penen derlik toǵız saat jumıs isleydi, biraq onnan tek yarımı ushın haqı aladı. Ulıwma alǵanda Qıtayda hayallar erkeklerge qaraǵanda háptesine bir kún artıq isleydi. Ayırım ellerde, mısalı, Hindstanda hayallar haqı tólenbeytuǵın úy jumısın erkeklerge qaraǵanda derlik on ese kóp isleydi. Bunıń mámleket ekonomikası rawajlanıwı yamasa rawajlanbawına heshqanday baylanısı joq, rawajlanǵan ellerde de hayallar eki smena jumıs islewi turaqlı jaǵday ekeni belgili.

Amerika Qurama Shtatlarında mäselen, elege shekem hayallar erkeklerge salıstırǵanda haqı tólenbeytuǵın úyдеgi xojalıq jumısları menen eki ese kóbirek bánt boladı; 54 payız hayal hám tek 22 payız erkek úy jumıslarınıń barlıǵın yamasa kópshilik bólegin isleytuǵını haqqında xabarlaǵan. Hátte úy xojalıǵı dáramatınıń kóp bólegin tabatuǵınlar arasında 43 payız hayallar hám tiykarǵı shańaraq baǵıwshıları bolıp, hám úy jumısların islewdi dawam etse, tek 12 payız erkekler bunday wazıypanı atqara aladı. Bunnan tisqari, jumıs isleytuǵın hayallarda erkek kásipleslerine salıstırǵanda kóbirek jumısshı ómirlik joldası boladı.

Hayal-qızlar avtomatlastırıw menen baylanıslı ósip baratırǵan mashqalalarǵa dus kelmekte. Avtomatlastırıw en jayıp baratırǵanı hayallardıń jumıs ornında dus keletuǵın mashqalaların jáne de kúsheytpekte. Jumıstaǵı wazıypasın mashinalar atqara baslaǵan hám soǵan baylanıslı jumısın ózgertiwine tuwrı kelgen hayallar úlesi derlik erkeklerdiki menen birdey bolıp, keyingi on jıl ishinde hár tórt hayaldan birinde kásibin ózgertiw zárúrligi tuwılmaqta. 2030-jılǵa kelip, pútkil dúnya júzinde 40 tan baslap, 160 millionǵa shekem hayallardıń kásibin ózgertiwine, kóbinese joqarı dárejedegi mamanlıq iyelewine tuwrı keledi dep boljanbaqta ^[10].

Hayallardıń jańa jumısqa beyimlesiwine ásirese burınnan kiyatırǵan tosқınlıqlar kesent beredi. Hayallarda da, erkekler de tómendegi kónlikpe hám tájriybelерdi rawajlandırıwı zárúr: (1) talap kúshli bolǵan kónlikpeler; (2) miynet bazarına tabıslı ótiw ushın zárúr bolǵan beyimlesiwshilik hám shaqqanlıq; (3) avtomatlastırılǵan sistemalarda islew ushın zárúr texnologiyalardı biliw, sonday-aq, olardı jaratıwda qatnasıw ^[11]. Tilekke qarsı, hayallar olarǵa joqarıda kórsetilgen úsh punkt boyınsha da kesent etetuǵın burınнан bar bolǵan hám keń tarqalǵan strukturalıq hám sociallıq tosқınlıqlarǵa kóbirek dus keledi.

Hayallardıń bar kónlikpelerin jańalawı yaki jańa kónlikpeler ózlestiriwi yamasa jańa jumıs izlewi ushın waqtı azıraq bolıwı múmkin, sebebi, olar pul tólenbeytuǵın úy jumıslarına erkeklerge

salıstırǵanda kóbirek waqıt sarplaydı. Sonıń menen birge, olar qarjı menen baylanıslı qıyınshılıqlarǵa dus keliwi, olarda basqa faktorlar qatarında jumıs ornın ózgertiwin ańsatlastıratuǵın kásiplik tarmaqlar hám ǵamxorlar bolmawı múmkin. Bunnan tısqarı, hayallar ádette erkeklerge salıstırǵanda sanlı texnologiyalardan azıraq paydalanıwı, sonday-aq, olarda ilim, texnika hám matematika tarawlarında qatnasıw dárejesi pás bolıwı múmkin. Eger hayallar ózinde bunday ózgerisler ámelge asıra alsa nátiyjelirek hám joqarı miynet haqı tólenetuǵın jumıs taba aladı; bolmasa olar miynet haqınıń bunnan da azayıwına kóniwi yamasa miynet bazarınan shıǵıp ketiwine tuwrı keledi¹².

Tildin mádeniy hám sociallıq kóz-qaraslar qalıplesiwinde tiykarǵı rol oynawına tiykarlanǵan halda, genderlik aspektler esapqa alınatuǵın tilden paydalanıw genderlik teńlik máselesin alǵa súriw hám gender máselesindegi natuwrı pikirlerdi saplastırıw ushın kúshli usıl bolıp tabıladı. Genderlik til kóz-qarasınan inklyuzivlik bolıw belgili bir jınıs, sociallıq jınıs yamasa genderlik identiklikke qatnaslı diskriminaciyaǵa jol qoymaw hám genderlik stereotiplerdi máńgilestirmeytuǵınday dárejede sóylew hám jazıwdı ańlatadı. Degen menen, ulıwma mánisten alǵanda ekonomikalıq hám siyasiy tarawlarda keskin genderlik teńsizlik saqlanıp qalmaqta. Keyingi on jıllıqlar ishinde málim dárejede alǵa ilgerilewge erisilgen bolsa da, pútkil dúnya júzlik miynet bazarında hayallar aldındıday erkeklerge salıstırǵanda 20 payız kem pul tabadı. 2021-jılǵı awhalǵa muwapıq, pútkil milliy parlament aǵzalarınń barlıǵı bolıp 25 payız hayallar bolıp, bul 1995-jılǵı 11,3 payızdan áste-aqırın ósiwdi ańlatadı.

JUMAQ

Shaxs hám genderlik teńlik túsinipleri bir-biri menen óz-ara baylanıslı bolıp tabıladı. Shaxstın ulıwma qabıl etilgen birden bir anıqlaması bolmawına qaramastan, ulıwma mánisten alǵanda shaxs individuumnıń sırtqı hám ishki obrazın qalıplestiretuǵın ádetleri, ózgeshelikleri, maqsetleri hám pikirleriniń specifikalıq hám bir pútin kompleksin ańlatadı. Shaxstın basqalarǵa usamaytuǵın ózgesheligi onıń hayal yamasa erkek sıpatındaǵı huqıqları, insannıń ózin kim dep biliwi hám átirapındaǵılardıń ol haqqındaǵı pikiri menen tıǵız baylanıslı boladı.

Sociologiyalıq jantasıw shaxstı, onıń ózi aǵza bolǵan topardaǵı roli hám ornı haqqındaǵı túsiniǵi kóz qarasınan úyreniwdi óz ishine aladı, sebebi basqalar biz haqımızda ne dep oylawı biziń shaxsımız qalıplesiwinde úlken rol oynaydı. Shaxstı úyreniwge psixologiyalıq jantasıwda onıń jeke ózgesheliklerine, psixikalıq meyillikleri, kompleksleri, emociyaları hám sezimlerine itibar qaratıladı.

Psixanaliz teoriiyası uzaq waqıt dawamında sociologiyada shaxstı izertlewdiń tiykarın qurap kelgen. Shaxstı sociallastırıw teoriiyası identiklikti anıqlaw procesine tiyisli izertlewlerdi óz ishine basladı. T.Parsons (funkcionalizm) ideyaları hám E.Eriksonnıń identiklik teoriiyasın eki tiykarǵı teoriya sıpatında kórsetiw múmkin.

Globalasıw processleri hám jańa informaciyalıq revolyuciya qalıplesken teoriyalıq túsiniplerdiń ózgeriske ushırawına alıp keldi. J.Fridman hám Z.Baumannıń koncepciyalarında qorshaǵan ortalıq ózgerisleri hám dinamikası menen shártlengen identiklik ózgeriwshenligine itibar qaratıldı, buǵan baylanıslı shaxs óziniń anaw yamasa mınaw identiklik belgilerin ózgerтип, onıń «özgeriwshenligin» qalıplestirgen halda hárdayım beyimlesip barıwǵa májbúr boladı.

Ulıwma alǵanda stereotiplik xarakterdegi «erkek» hám «hayal» rollerin anıqlawǵa hárket etiwler anıq bolmaǵan nátiyjelerdi kórsetedi, sebebi erkekler hám hayallar arasındǵı fizikalıq parıqlardan tısqarı, genderlik rollerge sociallıq hám mádeniy kontekst de sezilerli dárejede tásir kórsetedi. Genderlik roller jámiyetke, onıń etnikalıq hám sociomádeniy dástúrlerine tán bolǵan belgili bir maǵlımatlarǵa tiykarlanadı.

Adabiyotlar/ Литература/ References:

1. Girls and Women. URL: https://unfoundation.org/what-we-do/issues/girls-and-women/?gclid=Cj0KCQjw94WZBhDtARIsAKxWG-_Fbz8NB6JBjpukz8zMowO_bLXMsqB7axNM7UDuKdmGibDEcdGSrccaAnPHEALw_wcB (дата обращения: 09.09.2022)
2. Girls And Women. URL: <https://unfoundation.org/what-we-do/issues/girls-and-women/?gclid=Cj0KCQjw94WZBhDtARIsAKxWG->

_Fbz8NB6JBjpuKz8zMowO_bLXMsqB7axNM7UDuKdmGibDEcdGSrccaAnPHEALw_wcB
(дата обращения: 09.09.2022)

3. Цели в области устойчивого развития. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 09.09.2022)

4. Цели в области устойчивого развития. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 09.09.2022)

5. Цели в области устойчивого развития. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 09.09.2022)

6. Цели в области устойчивого развития. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/sustainable-development-goals/> (дата обращения: 09.09.2022)

7. Ten things to know about gender equality. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/ten-things-to-know-about-gender-equality> (дата обращения: 09.09.2022)

8. Ten things to know about gender equality. URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/ten-things-to-know-about-gender-equality> (дата обращения: 09.09.2022)

9. Gender equality. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (дата обращения: 09.09.2022)

10. What Is Gender Justice? URL: <https://www.globalfundforwomen.org/what-we-do/gender-justice/> (дата обращения: 09.09.2022)

11. Гендерное равенство. URL: <https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality> (дата обращения: 09.09.2022)

12. Гендерное равенство: почему оно имеет важное значение, особенно во время кризиса. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/opinion/2020/04/13/gender-equality-why-it-matters-especially-in-a-time-of-crisis> (дата обращения: 09.09.2022)

ИЖТИМОЙИ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадқиқот город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000